

OVER EENIGE

OUDHEDEN VAN JAVA EN SUMATRA,

DOOR

DR. SAL. MULLER.

MET ELF PLATEN.

I.

OUDHEDEN VAN JAVA.

Gedurende onze reizen, tusschen 1831 en 1833, door de westelijke of Soenda-distrikten op Java, hebben wij hier en daar, voornamelijk in de Preanger-Regentschappen, verschillende oude voorwerpen uit den vóór-Mohammedaanschen tijd aangetroffen, waarvan, zoo ver wij weten, nog geene naauwkeurige beschrijvingen en afbeeldingen in Europa bekend zijn geworden. De reden daarvan schijnt eensdeels gelegen te zijn in de ruwe en onoogelijke bewerking der beelden, die somwijlen slechts weinig gefatsoeneerde steenklompen vertoonen, en anderdeels in hun verspreid voorkomen, op dikwerf geheel afgelegene plaatsen. Het zijn, als het ware, slechts verhakkelde loten van den statigen Hindoe-boom, die eertijds in het middengedeelte van het eiland welig tierde. Hunne behandeling is derhalve noch zoo onderhoudend, noch zoo leerrijk als die van de vervallen tempels met hunne tallooze, ten deele kunstmatig en fraai gebeeldhoude standbeelden en basreliefs; doch zij leveren een sprekend bewijs van den geringen graad van Indische beschaving, welke tot de landstreken der Soendanezen is doorgedrongen.

Men kan de daar voorkomende steenen voorwerpen gevoegelijk in twee hoofdklassen verdeelen. Tot de eerste tellen wij diegenen, welke een' duidelijken Hindoe-stempel dragende, deels in teerling- of pedestal-

achtige steenen bestaan, en deels in beelden, voornamelijk Ganesa's; zijnde deze laatsten bij de Soendanezen in het algemeen bekend onder den naam van *Tjandi.* Onder de tweede klasse rangschikken wij eenige schijnbaar oudere beelden, van een nog grover maaksel, somwijlen ter naauwernood eene menschelijke gedaante hebbende; deze noemen de Soendanezen gewoonlijk *Artja.* Aan beide soorten van oudheden bewijzen zij voor het overige nog ten huidigen dage eene zekere godsdienstige hulde.

Alvorens wij tot de beschrijving dezer voorwerpen overgaan, zal eene nadere verklaring van de woorden *Tjandi* en *Artja* niet overbodig wezen.

Door de eigenlijke Javanen worden de bouwvallen der Hindoe-tempels gewoonlijk *Tjandi* genoemd, gelijk de *Tjandi Sewoe* of duizend tempels, eene der merkwaardigste groepen van Prambanan. Buitendien beteekent ook *Tjandi* in het Krâmâ-Javaansch een graf, praalgraf. Waarschijnlijk — zegt W. von Humboldt[1] — is het oorspronkelijke woord het Sanskritische *tjhanda*, heimelijk, eenzaam, afgezonderd; want voor de afleiding van *Tjandi*, een der namen van Doerga, of *Tjanda*, dien van eene bijzondere Djaina-godin, is weinig grond voorhanden." De beelden van *Ganesa*, den zoon van *Siwa*, met zijn karakteristiek olifantshoofd, worden, of werden ten minste vroeger, bij schier alle oude tempels vrij menigvuldig aangetroffen, en het is dus niet te verwonderen, dat de weinig onderrigte Soendanezen aan dat afgodsbeeld denzelfden naam gaven, welken in de meer oostelijke streken van het eiland de vervallen tempelgebouwen in het algemeen dragen.

Aangaande het woord *Artja*, dat in het Sanskrit godsdienstige vereering; beeld beteekent, vinden wij in een Kawi-opschrift op een steen, waarvan door Raffles[2] eene vertaling wordt medegedeeld, eenige opmerkelijke zinsneden, die wij, tot nadere opheldering, ons niet kunnen onthouden hier over te nemen. De inhoud van dit opschrift bevat uitsluitend godsdienstelijke en zedelijke vermaningen. Het begint met de volgende woorden: "Waarlijk wete de gansche wereld, dat de *Pan*

[1] *Kawi-Sprache*, I, p. 99.

[2] *History of Java*, II, App. p. 221.

dita's (geestelijke leeraars) schreven op dit voorwerp van vereering, schilderend de grootheid van den *Ratoe* (vorst), en dat het geheel is geplaatst op een, tot dat einde opzettelijk gereed gemaakten steen."... "De *Ratoe* — luidt het vervolgens — gaf bevel tot het vervaardigen van beelden. Geene anderen werden gemaakt, dan *Artja's*, ten getale van vijftig, alle staande, en zij werden voor goddelijk gehouden, vermits zij tot dat einde op gewijden bodem werden geplaatst." En wat verder: "Maakt beelden van steen, even als menschelijke wezens, tot welke de gebeden gerigt kunnen worden. Menschen, die dezelve verwerpen, zullen krankheid en ellende lijden tot aan hunnen dood, hetgeen zeer bitter zoude wezen; derhalve is het noodzakelijk, om de gunst van de *Dewa's* (godheden) te smeeken en te bidden." Dit opschrift draagt de dagteekening 506 van de Javaansche jaartelling (= 584 na Chr. geboorte). De juistheid dezer opgaaf wordt echter door Crawfurd in twijfel getrokken; al of niet met genoegzamen grond, kunnen wij niet beslissen. De steen zelf bevindt zich thans in Schotland op de goederen van Lord Minto; terwijl in het tweede Deel van het Taal- en Oudheidkundige werk over Java door W. van Humboldt van een gedeelte van het opschrift een fac-cimile wordt medegedeeld.

Na deze algemeene aanmerkingen zullen wij de door ons afgebeelde voorwerpen kortelijk beschrijven.

PLAAT I.

Fig. 1. Een *Artja* van den Goenoeng Loemboeng [1]. Deze berg ligt 6 of 7 uren gaans ten Z. W. van de hoofdplaats Bandong, midden tusschen andere bergen van middelbare grootte. Zijn top, ongeveer 5000 voet boven de oppervlakte der zee, vertoont een klein plateau, op hetwelk een *gagah* (boschrijstveld) met eene armoedige woning is gelegen. Bij het bebouwen van den grond zijn daar onderscheidene huishoudelijke overblijfselen gevonden geworden, als eene kleine ko-

[1] *Loemboeng*, beteekent in het Javaansch eene rijstschuur, *goenoeng*, berg.

peren munt (*pitis* of *pitjis*), ter grootte van een duit, met een vierkant gat in het midden, een aantal blaauwachtig verglaasde scherven van borden of kopjes, een klein potje van eene witte, fijn korrelige, steenharde massa (zie fig. 3), en eindelijk een klein wierookvaatje van roode aarde (fig. 4, *a.* van de zijde, *b.* van boven gezien, zijnde deze figuren, even als fig. 3, anderhalf maal verkleind), al welke voorwerpen ons eene oude vrouw liet zien en tegen eene geringe vergoeding afstond. Op het uiterste hoogste punt van die bergkruin bevindt zich de afgebeelde *Artja* (fig. 1). Dit zeer oude standbeeld — indien het in zijn tegenwoordigen toestand nog een beeld mag heeten — staat onder een vrij grooten Hoeniboom (*Antidesma bunius*). Het is van een twaalftal, in een' kring geplaatste, riviersteenen omzet en wordt door verscheidene rijen roodbladerige Handjoehangs (*Dracaena terminalis* [1]) overschaduwd. Zijn vorm is zeer onduidelijk, en heeft reeds veel door de ontbindende werking van lucht en water geleden, doordien het beeld uit een *conglomeraatachtig gesteente* is vervaardigd. Van achteren is het bijna glad, en alleen langs de zijden en van voren behouwen. Aan den voorkant is alleen een vogelkop, het meest op dien van een' paauw gelijkende, duidelijk te herkennen. Een eigenlijk aangezigt had het beeld niet, maar boven aan het hoofd zag men eene regtop staande oogachtige figuur, eenige gelijkenis hebbende met het derde, de zon voorstellende oog in het voorhoofd van Siwa. De hoogte van het geheele beeld bedroeg 0,65 meter, zijne breedte 0,40 meter en zijne dikte 0,25 meter. Zijne voorzijde was naar het N. W. gekeerd [2].

---

[1] Deze struiken zijn klaarblijkelijk daar aangeplant, gelijk men hen schier overal ziet, waar oude beelden of oude graven (zoogenaamde *kramat's*) aanwezig zijn. De Handjoehang is een zinnebeeld des vredes, der vergeving, tot innerlijke beschouwing aanmoedigende. — Ook de bovengemelde Hoeniboom is welligt op dien guren bergtop kunstmatig gekweekt, doordien zoowel zijne bladeren tot groenten, als vooral zijne zuurachtige vruchten zeer bemind en vrij duur verkocht worden.

[2] Het beeld is in zijnen geschonden toestand niet meer met zekerheid te herkennen, doch de paauw kan aan *Saraswati*, de Sakti van *Brama* doen denken, of ook aan *Kartikeya*, Siva's zoon, den god van den krijg. Het zoogenaamde oog midden op het voorhoofd, kon dan het Sivaïstisch sektemerk zijn.

C. L.

Fig. 2. Deze lange, smalle, eenigzins roodachtige steen, vermoedelijk een *Lingam*, stond O. Z. O. achter den boven beschreven *Artja*. Hij had 1,20 meter hoogte, 0,28 meter breedte en 0,20 meter dikte.

Er lagen bij deze voorwerpen, voornaamlijk vóór den *Artja*, eenige half verbrande rijststroobosjes en verscheidene bamboezen stokken, die vermoedelijk tot het bijgeloovige vademen hadden gediend[1], om daardoor de toekomst te onthullen. — Niet ver ten Zuiden van den Goenoeng Loemboeng verheft zich een andere bergtop, die den gedenkwaardigen naam van G. Madjapahit draagt.

Fig, 5. Een *Artja* uit de kampong Tjiwideh. Dit dorp is nabij de zuidelijke grens van het regentschap Bandong, 3468 Rh. voet boven de zee, op den N. N. O. voet van den uitgebranden vuurberg Patoeha gelegen. Dit beeld, vervaardigd uit *trachyt*, gelijk deze rotssoort in het naburig gebergte voorkomt, zoude oorspronkelijk van den eenige uren meer N. W. liggenden Goenoeng Tambak-roejoeng afkomstig zijn, van waar het naar genoemd dorp overgebragt werd. Zijne onevenredige en slechte bewerking, gepaard aan de ontbinding van zijne oppervlakte, geven hem het aanzien van groote oudheid. Zijne hoogte bedraagt ruim 1 meter en zijne breedte half zoo veel. Het staat met het aangezigt naar het N. W. gekeerd.

Fig. 6. Insgelijks een *Artja*, waaraan echter de inlanders den bijnaam van *Poetri* (prinses) geven, overeenkomstig de legende, volgens welke dit beeldje eene versteende prinses voorstelt, die bij haren leeftijd den kleinen berg heeft bewoond, op welks top het thans staat. Deze berg, Goenoeng Tjipoetri[2] genaamd, ligt een klein uur gaans beoosten Tjipanas, links van den postweg, die naar Tjandjor voert. De geheele hoogte van het beeldje is 0,355 meter, zijne breedte bij de schouders 0,245 meter, de breedte van het hoofd 0,10 meter en deszelfs hoogte 0,122 meter. Door de onevenredige proportie van het hoofd tot de ar-

[1] Het *vademen* is eene handelwijs, waarbij men met de eene hand het einde eener lans vasthoudt en naar den grooteren of geringeren afstand, dien men, langs den stok der lans, bij herhaalde meting, met de andere kan bereiken, het gunstig of ongunstig antwoord der goden op een hun gedaan verzoek berekent. R.

[2] *Tji*, eene verkorting van *tjahi*, beteek. water, rivier.

men en het korte ineengedrongene lijf, gelijkt deze steenen *Poetri* veel op een klein kind. Dat het een beeldje van het vrouwelijke geslacht vertoont, lijdt geen twijfel. Beenen schijnt het nooit gehad te hebben. Bijzonder schilderachtig is zijne plaatsing. Het zit met het aangezigt naar het Westen gekeerd. Vóór hetzelve ligt een platte steen: zijne tafel, gelijk de inlanders zeggen, terwijl het zijwaarts en van achteren tegen opgerigte steenen aanleunt, welke zijne kussens vormen. Het geheel staat tusschen de eenige voeten boven den grond zich gaffelvormig verdeelende wortelen van een' ontzaggelijken Waringinboom (*Ficus Benjamina?*), onder welks breede kruin eene indrukwekkende somberheid heerscht, die nog verhoogd wordt door een aantal Handjoehang-struiken, welke in een ruimen kring het afgodsbeeld omgeven. De vereering, welke de inlanders nog steeds aan het beeld bewijzen, bleek zoowel uit hun gesprek, als uit de omstandigheid, dat de bodem en alle steenen rondom geheel zijn schoon geveegd, en dat men aldaar verschillende overblijfselen van offeranden opmerkt. Zij bidden soms er bij, verzoeken zijne gunst en branden benzoë (*mĕnjan*) op zijne "tafel."

PLAAT II.

Fig. 1. Dit slecht nagebootste Ganesa-beeld, door de inlanders *Tjandi* genoemd, staat even buiten de oude en voorheen zeer bloeijende kampong Gadjahpalembang [1], op den linker oever van de Tjitaroem, in het Z. W. gedeelte der vlakte van Bandong. Daar ziet men eene eenigzins verhoogde plek gronds, welke door de Tjitaroem, een ander klein riviertje, Tjipari genaamd, en eene drooge sloot, in den vorm van een' langwerpigen driehoek bepaald wordt. In het midden nagenoeg van dezen, ongeveer 250 schreden langen en half zoo breeden driehoek, staat het onderwerpelijke beeld, met de voorzijde naar het W. gekeerd, en omgeven van wilde struiken en alang-alang-gras. Het is omtrent 1 meter

[1] Gewoonlijk zeggen de inlanders bij verkorting, slechts Gadjah; dit woord beteekent olifant.

hoog en 0,41 meter aan het lijf breed. De rotssoort, waaruit het is vervaardigd, is dezelfde als van de niet ver van daar verwijderde voorbergen, namelijk een vast *trachyt-conglomeraat* van eene licht graauwachtige of roodachtig grijze kleur [1].

Fig. 2. Deze aanmerkelijk verminkte Ganesa staat niet ver van de koffijpakhuizen te Malabar-tjipĕdjĕh, aan de oostzijde van den ruim 7000 voet hoogen berg Malabar. Het is baarblijkelijk een zeer oud beeld, dat van een *dolerietachtig gesteente* is vervaardigd, waarvan de oppervlakte reeds sterk is verweerd, terwijl daarenboven aan de voeten, armen en het voorste gedeelte van den snuit stukken ontbreken. Het staat onder twee groote Tjaringin-of Waringin-boomen en is buitendien omgeven van eenige Handjoehang-struiken. Zijne hoogte, met inbegrip van het platte voetstuk, bedraagt 0,50 meter en zijne breedte, in het midden gemeten, 0,35 met. De inlanders bestempelen het eenvoudig met den naam *Tjandi*, en weten er niets naders van te verhalen.

Fig. 3. Van alle beelden, door ons in de Soenda-distrikten gezien, is deze Ganesa het netst gevormd en bewerkt. Dit beeld staat geheel vrij op een droog plekje grond, midden in de *sawah's* (bewaterde rijstvelden), op geringen afstand van de dorpen Bodjong-koentji en Landehan, welke in het Z. gedeelte der vlakte van Bandong zijn gelegen. Het is insgelijks van een *dolerietachtig gesteente* vervaardigd, hetwelk reeds vele sporen van ontbinding vertoont. De regter arm en een stuk van de knie aan het regter been zijn afgebroken. Onze afbeelding maakt voor het overige eene uitvoerige beschrijving van dezen Ganesa overbodig. Men ziet, dat hij in zijne linker hand eene schaal (*batāsa*) heeft, waarover hij zijnen snuit houdt of er iets uit slurpt. Hij is voorts

[1] Indien de teekenaar naauwkeurig teruggegeven heeft wat het oorspronkelijke aanbood, dan wordt de toekenning van dat beeld aan *Ganesa* eenigzins twijfelachtig. Het aangezicht is te menschelijk en de houding van de regterhand en arm wijkt te veel af van de wijze waarop Ganesa wordt voorgesteld. Doch welligt verhinderde de beschadigde toestand van het monument, dat de teekenaar de juiste trekken herkende, en moeten wij aannemen dat die op het oorspronkelijk meer van den olifantskop bewaren, en de rigting van den tromp evenmin als die van den linkerarm en hand juist genoeg opgevat zijn. C. L.

omhangen met de heilige koord (*oepawīta*) der Brahmanen en zijne voeten, boven de wreef, zijn met eenen ring versierd. Doch men ontwaart bij hem geen spoor van doodshoofd of andere kenmerkende attributen, en hij bezit ook geen *moekoeta* of hoofdtooisel, gelijk alle in Raffles Geschiedenis van Java afgebeelde Ganesa's. Zijne hoogte bedraagt 0,63 meter, en zijne breedte bij het voetstuk 0,58 meter. Zijne vóórzijde is naar het N. gerigt. De inlanders kennen dit Tjandi-beeld onder den naam van *Landehan* [1], die waarschijnlijk van het naast gelegene dorp is ontleend, en verhalen voorts allerlei bijgeloovige sprookjes van dezen afgod. De bewoners van Bodjong-koentji zouden hem eens naar hun dorp gebragt en daar geplaatst hebben, tengevolge waarvan echter spoedig al hunne buffels ziek werden en stierven, waarna hij op een' goeden nacht weder ontvlugt en tot zijne vroegere standplaats, in de rijstvelden, teruggekeerd was. Bij verschillende gelegenheden, als bij krankheden, huwelijken, den oogsttijd, enz. branden zij benzoë ter zijner eere en smeeken tot hem, even als waren zij van zijne goddelijke "wijsheid en voorzigtigheid," eigenschappen, die het Brahmaansche leerstelsel aan Ganesa toeschrijft, ten vollen overtuigd. En toch noemen zij zich regtzinnige navolgers van den profeet Mohammed.

PLAAT III.

De beeldjes fig. 1—3 vonden wij op ééne plaats bij elkander, op den N. W. voet van den Goenoeng Tjagak. Deze berg ligt in de groote keten, welke de regentschappen Bandong en Soemadang van de afdeeling Soebang in het Krawangsche scheidt. De plaats waar de beeldjes staan, is bij de inlanders bekend onder den naam van Nagara Wangoen Pakoe Hadji, en is niet ver ten N. van de kampong Majang gelegen.

Men ziet daar vijf regelmatig vierhoekige terrassen, die achter elkander, van het N. O. naar het Z. W., op eene zacht rijzende hoogte zijn gelegen. Ieder terras is 6—8 voet hooger, dan het voorafgaande; de be-

---

[1] *Landehan* beteekent in het Soendaasch het gevest van een' kris of dolk.

nedenste hebben 40 schreden middellijn, doch de bovenste zijn iets kleiner. Zijwaarts loopt de grond steil af. Rondom, en ook op deze grafachtige terrassen, groeiden Poespa — (*Schima noronhae*), Sempoer — (*Dilenia spec.*) en andere boschboomen, Bamboe Tali (*Bambusa apus*) en Alang-alang (*Imperata Koenigii*); het meest trokken echter eenige palmachtige varens, die wij tot nog toe nergens in de westelijke bergstreken van Java gezien hadden, onze oplettendheid. Het waren 20—30 voet hooge Pakoe Hadji [1], waarvan de plaats haren naam ontleent, en die ongetwijfeld daar aangeplant zijn. Nevens ieder afgodsbeeldje stond er één. Zijn tamelijk dikke, gladde, graauwachtig vleeschkleurige stam en zijne ongemeen fraaije, scherm- of waaijervormige kroon, wekte onze belangstelling reeds in de verte [2].

Op elke van de drie middelste terrassen stond midden op den vóórkant een beeldje, in de opvolging gelijk ze van ons zijn afgebeeld, met fig. 1 van onderen beginnende; bevattende het bovenste en benedenste terras geene oudheden.

Het beeldje fig. 1, waarvan het hoofd ontbreekt, is 0,65 meter hoog. Het houdt de armen onder de borst tegen elkander. De inlanders noemen dit beeldje eenvoudig *Tjandi.*

Het beeldje fig. 2 bestempelen zij met den naam van *Aki Sadhoe* [3]. Het is in het geheel 0,28 hoog. Door zijn sterk vooroverhangend hoofd verkrijgt het een aapachtig aanzien. Zijne handen houdt het voor het lijf.

---

[1] Zie fig. 4 op Pl. III, zijnde de *Cycas circinalis*. *Pakoe* of *Pakis* is de algemeene naam voor de varens; *hadji* beteekent in het Kawi: 1°. vorst, vorstin, en ten 2°., als tooverformulier, overtreffend, overwinnend; voorts in het hedendaagsch Javaansch: 1°. kostbaar, van waarde, en 2°. priester, pelgrim, zijnde deze laatste beteekenis uit het Arabisch overgenomen, en bij gevolg eerst sedert de invoering van den Islam, in de vijftiende eeuw, daar in gebruik geraakt.

[2] Volgens Rumphius wordt hij in de Molukken ook op de graven geplant. De St. Thomas-Christenen in Malabar — verhaalt Rheede — bezigen de bladeren tot het versieren hunner kerken op zekere feestdagen, om welke reden de Portugezen dien boom *Palma d' Igresia* (kerkpalmen) noemen.

[3] *Aki*, beteekent in het Soendaasch grootvader, en van daar, als uitdrukking van eerbied, een zeer oud man in 't algemeen; *sadhoe*, in het Kawi, trouw, opregt juist.

Het beeldje fig. 3, dat de inlanders onder den naam van *Demang Peret* [1] kennen, heeft, even als de voorgaande, eene hurkende houding. Wij weten niet juist of de zeer verlengde kin een' olifantssnuit vertoont of wel een' langen baard; wij zijn echter geneigd het eerste te onderstellen, en dat hier, even als op het beeld fig. 1, op Pl. II, het olifantshoofd met een menschelijk gelaat is versierd. De geheele hoogte van dit beeldje bedraagt 0,54 meter. Het is, even als de twee anderen, uit *trachyt* vervaardigd.

Volgens het verhaal der inlanders zouden oostwaarts van deze plaats [2], op de noordelijke ruggen (jukken) van den Goenoeng Tjagak nog een paar soortgelijke oude overblijfselen voorkomen, bij de inlanders onder de naam van Nagara Boekit Tjoela [3] en Nagara Dhaja Loehoer [4] bekend. Aan al die plaatsen bewijzen zij eerbied, en wenden bij zekere gelegenheden hunne schreden met offeranden derwaarts. — Ook in de lagere streken van Batoesirap worden nog hier en daar sporen van verdwenen dorpen gevonden. De Rangga [5] van Batoesirap noemde ons verscheidene zulke plaatsen, als daar zijn: Nagara Dhomas, Nagara Djati Nanggor, Nagara Tandjong Singa, Nagara Parijoe en anderen. Wij hebben alleen de eerstgenoemde bezocht. Deze Nagara Dhomas [6] ligt eenige duizend schreden ten Z. O. van de kampong Tjisalak, op den linker oever van den rivier (Tji) Groendjang. Men bemerkt aldaar een zevental,

---

[1] *Demang* is een algemeene titel voor een distriktshoofd.

[2] Uit den naam *Nagara Wangoen Pakoe Hadji*, waarmede de inlanders die plaats aanduiden, zoude men op het vroegere bestaan van een aanzienlijk dorp aldaar kunnen besluiten. *Nagara*, Sanskr., *negårå*, Jav. — hoofdplaats, stad, ook rijk en land; *wangoen*, Jav. — gedaante, gestalte (*mangoen*, stichten, herstellen). De woorden *Pakoe* en *Hadji* zijn reeds hiervoren verklaard geworden.

[3] *Boekit*, beteekent: heuvel, kleine berg; *tjoela*, de hoorn van een rhinoceros; waarschijnlijk hier zinspelende op de puntige gedaante van dien heuvel of bergrug.

[4] *Dhåjå*, Kawi, beteekent: 1°. een waringinboom voor de woning van een regent, en 2°. groote boomen in 't algemeen; *loehoer*, Jav. en Soend. — hoog, verheven, boven.

[5] Titel van een opperhoofd van den tweeden rang.

[6] *Dhomas*, bet. in het Soendaasch, acht honderd.

eenigzins verhoogde, langwerpig vierkante afdeelingen, van welke elk door eene diepe sloot rondom bezoomd is. De grootste afdeeling is ongeveer 400 schreden lang en 150 breed Zij liggen alle, in eene N. O. en Z. W. hoofdrigting, vrij regelmatig naast elkander. Het geheel, thans met struiken en Alang-alang begroeid, gelijkt veel op eene oude verschansing. Mogelijk is het een overblijfsel uit de menigvuldige oorlologen en oproeren in de zestiende en zeventiende eeuw, ofschoon de inlanders een' hoogeren ouderdom daaraan willen toekennen.

Fig. 5 en 6. Deze beide beelden zijn uit het distrikt Tjipĕdjĕh, eene kleine dagreize ten N. N. O. van de plaats, waar het fig. 2, Pl. II, afgebeelde, zeer verminkte Ganesa-beeld gevonden wordt. Zij staan een goed half uur gaans van de indigofabriek van Tagal-Redja, in een klein moerassig dal, naast eene warme bron, die zich aan den westkant van het dal bevindt, terwijl langs zijne oostzijde een riviertje stroomt. Het laauw warme water der bron, die enkel *Tjipanas* (warm water) wordt genoemd, loopt met een dunne straal, door eenen steenen goot van 2½ voet lengte en 1 voet dikte, in een daaronder liggend trogvormig uitgehoold stuk boomstam. De bewoners der omstreken baden zich aldaar, vooral gaarne op Vrijdag, alvorens zij naar de moskee gaan.

Noordelijk naast deze bron bevinden zich de twee beelden, op een' platten, langwerpig vierkanten steen geplaatst. Zij zijn, even als de goot, uit een grof korrelig *doleriet* vervaardigd. Het beeld fig. 5, stelt *een' aap*[1] voor, die bezig is iets te eten. Dit voorwerp is, van het voetstuk tot op de kruin van den kop, 0,30 meter hoog, en bij het voetstuk 0,24 meter lang. — Het beeld fig. 6, zoude naar de meening van Reuvens eene vrouwelijke *Gandharwa* of hemelsche zangeres zijn. Als zoodanig verklaart ten minste Reuvens[2] de afbeelding, bij Raffles, Vol. II, Pl. XI, fig. 1, welke met de onze in de hoofdtrekken overeenstemt. "Volgens de teekeningen, door den heer Reinwardt medegedeeld," — schrijft Reu-

[1] Een' kikvorsch, en dan welligt in betrekking staande tot den planeetgod Ketoe. In het Museum te Leyden is onder de uit Java overgebragte voorwerpen ook een kikvorsch of padde (?) van trachiet bewaard, lang 3,7 palm. Zie *de Bereden. Beschrijv. der Asiat. en Amerik. Monum.* I. A. *a.* N°. 34. C. L.

[2] *Verhandeling over drie steenen beelden;* p. 185.

vens — "komen deze figuren zeer dikwijls voor als bouwkundige sieraden des tempels van Boro-Boedor: en eens, in een basrelief van dien tempel, zittende bij Ganesa met Hanoeman en Indra, zoodat het schijnen zoude, dat Saraswatie, Brahma's vrouw, godin der muzijk enz. gemeend ware." Deze aanmerking brengt ook op de gedachte, dat met den nevens ons beeld zittende aap, Hanoeman[1] voorgesteld zij. Voor het overige wijkt ons beeld van de aangehaalde figuur bij Raffles in verschillende bijzonderheden af. Het heeft niet slechts geene voeten of pooten, maar zijn staart is ook minder opgerigt en de muts op het hoofd staat in plaats van regt omhoog, schuins achterwaarts; zijnde eindelijk het geheele beeld veel minder zorgvuldig bewerkt[2]. Zijne hoogte tot aan de punt der muts, bedraagt 0,18 meter en boven den rug gemeten 0,15 meter, terwijl het van de borsten tot aan de punt van den staart 0,32 meter lang is. Eenige oude Koppo- en Waroeboomen[3] verspreiden rijkelijk lommer over deze plek.

PLAAT IV.

Fig. 1—3. Pedestal — en teerlingachtige steenen, gelijk de onderhavige, hebben wij verscheidene in het regentschap Bandong aangetroffen. Wat echter de bestemming dezer voorwerpen geweest zij, daarover verkeeren wij in het onzekere. Zijn het misschien blokken van tempelzuilen? of eer nog offersteenen? of gedeelten van sokkels, waarin *Lingam's* geplaatst geweest zijn[4]? In één punt komen allen met elkander overeen,

---

[1] *Hanoeman*, deze verklaring vervalt zoodra men in den aap een' kikvorsch (of eene padde?) herkent. C. L.

[2] Ik acht het niet onwaarschijnlijk, dat wij hier *Saraswati* (Brama's Sakti of gemalin) of eene harer dienaressen moeten herkennen. Het vrouwenhoofd met de borst vereenigd met het ligchaam van den *paauw*, den aan *Saraswati* gewijden vogel. C. L.

[3] *Jambosa hypericifolia* en *Paritium simile*.

[4] Deze laatste gissing komt het meest bij de waarheid: het zijn *Yoni's* of voorstellingen van de vrouwelijke geslachtsdeelen. Dikwerf dienden zij (zoo als bijv. bij het

namelijk, dat zij van boven in het midden eene min of meer diep vierkante uitholing hebben. Raffles heeft een' soortgelijken steen doen afbeelden, en beschrijft hem als een "small square stone box," waarin zich een gouden *Lingam* bevond [1]. Zijne kanten zijn glad, en de opening van boven wordt door een nagenoeg piramiedvormig deksel gesloten. Ook op enkele van onze steenen liggen verschillend gevormde dekstukken, terwijl sommige met vooruitspringende voet- en kroonlijsten zijn versierd en buitendien aan eene der zijden, in het midden van den bovenrand, een *p. m.* half voet lang, gootvormig uitstek bezitten. Zoodanig gevormde steenen meenen wij als offersteenen [2] te kunnen beschouwen, terwijl misschien de van buiten gelijkmatig effen behouwen, teerlingvormige, òf voetstukken van *Lingam's*, òf *Yoni's* voorstellen.

Fig. 1 vertoont beide steenvormen. Het gladde onderstuk namelijk is een afzonderlijk blok, waarop de pedestalachtige steen (offersteen?) rust; zijnde deze zamenstelling echter vermoedelijk het werk der latere mohammedaansche bewoners [3]. Dit teerlingvormige voetstuk is 0,30 meter hoog en breed, en 0,45 meter lang. De daarop rustende pedestalachtige steen is in 't geheel 0,40 meter hoog, en aan de kroon- en voetlijsten 0,43 met. breed aan alle vier de zijden, waarvan het blok of middelstuk 0,15 meter in de hoogte en 0,34 meter in de breedte inneemt; hebbende het een 0,15 meter breed en 0,01 meter diep, loodregt uitgehouwen vlak in het midden van elke zijde. Van onderen bevinden zich een viertal, en van boven een zes- of zevental lijsten van verschillende breedte en vorm. Het gootvormig uitstek, aan eene der zijden van de kroonlijst, bezit eene lengte van 0,14 meter bij eene breedte van 0,12 meter, en is van boven in het midden van een overlangs loopend sleufje voorzien.

---

beeld I. A. *a.* 13, 14) om er een beeld op te plaatsen. Het dekstuk op N°. 3 komt mij voor de lotusbloem te zijn, doch waaraan eene zich omhoog verheffende kegelvormige figuur, den *lingam* of het mannelijke geslachtsdeel voorstellende, thans ontbreekt. Aan de vereeniging dier twee symbolen werd door de Sivaistische sekte godsdienstige eer bewezen. C. L.

[1] *History of Java*, II, pl. XI, pag. 45.

[2] Zie de aanmerking hier boven. C. L.

[3] Deze gissing is zeer waarschijnlijk. C. L.

Tot welk doel dit uitsteeksel met zijn gaatje gediend kunnen hebben is ons niet duidelijk [1]. De vierkante holte eindelijk van boven in den steen heeft 0,14 meter middellijk bij eene diepte van 0,23 meter.

Dit voorwerp zagen wij eenige uren noordwaarts van het oord, waar de boven beschrevene warme bron met de twee beelden gevonden worden, op den regter oever van de Tjitaroem in de nabijheid der dorpen Madja-laja en Lewinanggo. Hoog opgeschoten Bamboesriet en heerlijke Arenpalmen (*Saguerus saccharifer*) beschaduwden dezen steen, rondom welken de bodem van ieder grashalm was gezuiverd, en waarbij eene menigte kokosnootdoppen lagen, die bij wijze van wierookvaatjes, tot het branden van benzoë gebezigd waren geworden: een bewijs, dat de inlanders ook dien steen vereeren.

Aan de overzijde van de Tjitaroem, ongeveer een half uur gaans van de kampong Tjiparahi-Kollot, nabij het gehucht Sapan, zagen wij insgelijks een steenen teerling met eene vierkante uitholing van boven in het midden, welke met een steenen deksel was bedekt. De inlanders geven daarom aan dien steen den naam van *Tjoepoe* [2].

De figuren 2 en 3 worden, benevens twee beeldjes van dieren, omtrent eene dagreis westwaarts van het voorschrevene voorwerp, aan de zuidzijde van de Tjitaroem, niet ver van de kleine kampong Tjoepoe gevonden. Fig. 2 is een eenigzins ongelijke teerling, naardien zijne basis vijf centimeter grooter is, dan zijne bovenvlakte, welke laatste, even als de hoogte van den steen, 0,37 meter beslaat. Eene vierkante uitholing, van 0,18 meter middellijn, loopt van boven tot onderen midden door den teerling. De inlanders noemen dezen steen *Loempang* (vijzel). Fig. 3 is een soortgelijke pedestalachtige steen als fig. 1. Hij is met onderscheidene voet- en kroonlijsten versierd, en heeft aan den bovenrand, midden in eene der lijsten, een gootvormig uitstek van 0,15 meter lengte en 0,20 meter breedte. De geheele hoogte van den steen meet 0,53 meter, terwijl hij aan den bovenkant, met inbegrip der kroonlijs-

---

[1] Voor het afloopen van het water bij de godsdienstige wasschingen van den *Lingam*. Overigens vond de Hindoe in dat sleufje de bedekte voorstelling van het vrouwelijke geslachtslid. C. L.

[2] Een kopje of pot met een deksel er op beteekenende.

ten, 0,54 meter en van onderen 0,63 meter dik is. Het blok of middelstuk is 0,15 meter hoog en 0,40 meter breed, en heeft op iedere der vier zijden, in het midden, een loodregt uitgediept vlak van 0,17 met. breedte en 5 millemeter diepte. De vierkante opening die van boven, midden in den steen, is uitgehouwen, heeft 0,17 meter wijdte en 0,35 meter diepte. Zij wordt bedekt door een achtzijdig deksel, aan den benedenrand met een lijstje versierd, doch van onderen en boven plat; metende zijne hoogte 0,21, zijne doorsnede van onderen 0,44, en die van boven 0,24 meter.

Deze steen is in de oogen der inlanders het hoofdvoorwerp der groep, waaraan zij inzonderheid hulde bewijzen. Zij noemen hem *Tjoepoe*[1]; een' naam, welken ook de moerassige vlakte aldaar en het naaste kleine dorp voert.

Fig. 4 schijnt eene liggende koe te zijn, waarvan de kop is afgebroken. Dit beeldje is zonder het voetstuk 0,44 meter lang, en 0,19 meter hoog. De inlanders noemen het oneigenlijk *Asoe* (hond).

Fig. 5 vertoont een' liggenden stier, kennelijk aan den bult op de schoft, waardoor de stier van het Bengaalsche ras (*Bos zebu*) is gekenmerkt. De inlanders noemen dit beeld *Sapi* (rund). Zijne lengte, zonder den hier insgelijks ontbrekenden kop, bedraagt 0,63 meter, de hoogte boven den bult 0,29, en op den rug 0,24 meter. Hier, zoowel als bij de koe, bestaat het platte voetstuk met het beeld uit één stuk. Deze beide beelden zijn voor het overige merkwaardig, omdat afbeeldingen van de koe of den stier[1] in de oude tempels op Java bijna nergens voorkomen.

PLAAT V EN VI.

Aan het slot dezer berigten over Javaansche oudheden, deelen wij eene beschrijving van den top des bergs Salak bij Buitenzorg mede. Deze

[1] Zie aanteekening 2 op de vorige bladzijde.

[2] Dit is eene vergissing. De *stier* komt onder de oud Javaansche monumenten dikwerf voor; hij is de *Nandi*, het aan Siva gewijde dier, de *vahan*, of drager van den god. De groote stier in det Leydsche Museum (I. A. *a*. 32) is afkomstig uit de bouwvallen van de tempels van *Singo-Sari*. C. L.

berg heeft drie of vier toppen, waarvan de hoogste zich 6975 Rh. voeten boven de zee verheft. Van dezen vertoont onze Pl. V eene platte grond-teekening.

Uit het werkje van A. de Wilde [1] is reeds bekend, dat op den Goenoeng Salak verschillende overblijfselen uit de tijden van Padjadjaran gevonden worden. Die oude overblijfselen te onderzoeken, was mede eene aanleidende oorzaak van onzen togt derwaarts.

Wij bestegen den berg op den 21sten Junij 1831, langs denzelfden weg van het dorp Tjitjoeroek uit, dus van de Z. O. zijde, welken onze voorgangers gevolgd waren. Wij begaven ons in den vroegen ochtend op weg, en bereikten, na een' vermoeijenden togt van bijna zes uren, de kruin des bergs. Hooge, sombere wanden bedekken alom zijne hellingen, ruggen en dalen, binnen welke laatste men gewoonlijk het water van een riviertje hoort ruischen; eerst nabij den top worden de bosschen minder digt, de boomen lager, meer kreupelachtig, en zijn hunne, dikwerf kromme stammen en knoestige takken vaak met bundels haarmos (*Usnea*) en met andere woekerplanten bewassen.

De kruin vormt eene kleine vlakte van ruim 300 voet lengte en 36 voet breeete, hare lengte-as O. N. O. en W. Z. W. strekkende. In het oostelijk gedeelte bemerkt men een schansachtig, langwerpig vierkant, eene lengte hebbende van 36 voet, bij eene breedte van 26 voet; bedragende de hoogte der boorden 2—3 voet (zie lett. *a*). Westwaarts van daar, of nagenoeg in het midden der kruin, is een soortgelijk, doch kleiner vierkant met opgeworpene kanten, als van eene batterij (lett. *b*); terwijl eenige schreden verder westelijk, een dwarsloopende, borstweerachtige dam zich bevindt, van verscheidene voeten hoogte (lett. *c*.). Op het westelijk uiteinde der kruin ziet men eindelijk eene uit twee verdiepingen bestaande verhooging, welker lengte omtrent 30 voet beslaat, bij eene breedte van 20 en eene hoogte van 8—9 voet, van boven langs de kanten en in het midden met enkele regtopgezette steenen bedekt (lett. *d*) Dit is blijkbaar een oude grafheuvel van een aanzienlijk persoon, gelijk dan ook de inlanders daaraan den naam van *as-*

---

[1] *De Preanger-Regentschappen op Java,* 1830, p. 26.

tana of *kramat* [1] geven. Sommige van onze inlandsche begeleiders knielden dadelijk aan den voet van den heuvel neder, en verrigtteden, in eene ootmoedige, vooroverliggende houding, waarbij het aangezigt bijna den grond raakte, een stil gebed. Onze Pl. VI bevat eene afbeelding van dit oude graf.

II.

OUDHEDEN VAN SUMATRA.

De oudheden, door ons, tusschen 1833 en 1835, in de Padangsche bovenlanden waargenomen, bestaan voornamelijk in steenen met opschriften in verschillend gewijzigde Oud-Javaansche of Kawi-karakters, welke doorgaans verdiept of uitgehouwen zijn. Deze overblijfselen worden uitsluitend in het zuidelijk gedeelte van het landschap Tanah-datar, en wel binnen of nabij die dorpen gevonden, waar eertijds leden van de vorstelijke familie van Menangkabo gewoond hebben of nog wonen. Een enkel ander steenen voorwerp werd door ons eene dagreis of wat meer oostelijk, in het distrikt Soempoer, opgemerkt. In al de overige van de door ons bereisde landstreken op Sumatra, hebben wij geen spoor van soortgelijke overblijfselen mogen ontdekken.

PLAAT VII.

Op den Z. Z. O. voet van den berg Merapi, een weinig links van den hoofdweg, die naar het fort van der Capellen voert, ligt het dorp Pria-

---

[1] Met het Arabische woord *kramat*, eerbiedwaardig enz. bestempelen de inlanders alle oude begraafplaatsen van voorname of bijzonder geëerbiedigde personen. *Astana*, een oorspronkelijk Indisch woord, beteekent, in het Soendaasch en Kawi, een graf, praalgraf, doch in de Maleische schriften, een paleis, en in het Bengaalsch en Perzisch, eene plaats, waar een overgeloovige of vroome bedelaar (*Fakhir*) zijn verblijf houdt.

ngan, eene der vermaardste plaatsen in de overleveringen der Maleijers. Daar hebben de eerste vorsten van dit volk gewoond, en de Datoe van Priangan geniet thans nog den voorrang boven de andere Datoe's van Tanah-Datar. Zijn huis is geschilderd en heeft een goed voorkomen; de overige huizen, ten getale van omtrent zestig, zien er echter vrij armoedig uit. Een riviertje, Moengkaweh genaamd, dat op den Merapi ontspringt, stroomt door dit dorp heen, en vervolgens langs den voet eener hoogte, over welke de weg loopt. Op de noordelijke helling dezer hoogte ligt een driekante steen, van een paar meters lengte en anderhalven meter hoogte; zijne vlakke zijde is naar het O. gekeerd, en op haar ontwaart men verscheidene regels schrift, dat echter door den invloed van het weder reeds zoo onduidelijk is geworden, dat onze reisgenoot, de teekenaar van Oort, er slechts weinige letters van heeft kunnen kopiëren. Wij deelen dezelve fig. 1 mede. De steen zelve bestaat uit *trachyt*, en wordt door de inlanders eenvoudig *Batoe besoerat* (beschreven steen) genoemd. Beneden deze plaats, aan den regter oever der Soengi Moengkaweh, komen tusschen het ruwe trachytgesteente eenige warme wellen te voorschijn, welker water van sommige laauwwarm, van anderen zeer heet is. De twee bovenste wellen zijn bij de inlanders bekend onder de namen: *Per-mandi-an Poetih* en *Per-mandi-an Radja* [1].

Van Priangan den weg oostwaarts volgende, komt men kort na elkander door of voorbij de dorpen: Soemaboe, Sawah-tengah, Tabeh, Prambahan en Sintoa. Niet ver van het laatste is, digt bij den weg, een vermaard oud overblijfsel, uit een' hoop opeengestapelde steenen bestaande, met een vrij groot steenblok boven op, waarin eene lange, smalle opening is: deze steen is bekend onder den naam van *Batoe bertikam* (doorstoken steen), en wordt als een der oudste gedenkteekens door de Maleijers beschouwd. Wij hebben daarvan in onze aangehaalde *Bijdragen* eene afteekening (bl. 182) en uitvoerige beschrijving (bl. 81, 82) medegedeeld, waartoe wij verwijzen.

[1] De twee laatste woorden beteekenen koningsbad, terwijl de eerste benaming waarschijnlijk haren oorsprong ontleent van de Vorstin *Poetih*, de gemalin van het eerste opperhoofd der Maleijers. Zie mijne *Bijdragen tot de kennis van Sumatra*, 1846, p 78.

Van Sintoa verder oostwaarts voert de weg over de aanzienlijke marktplaats Limakaoen, en vervolgens naar Koeboer-radja. Hier vindt men een langwerpig vierkant plein van ruim 100 meter lengte en 25 meter breedte, zich W. en O. strekkende, en met een' drie voet hoogen muur van ruwe keisteenen omgeven. Aan den noordkant ziet men verscheidene regtopgezette steenen, waaronder drie groote, met liggende steenen er vóór (zie fig. 2). Volgens het zeggen der inlanders stammen zij uit het tijdperk toen de bewoners den Islam nog niet hadden aangenomen. Zij worden *Batoe poentjakh matahari* [1] genoemd. Op den meest westelijk staande (lett. *a*), die 1,5 meter hoog, van onderen 1,2 meter breed, en 0,7 meter dik is, ontwaart men eenige rozetvormige figuren en ander beeldhouwwerk; op den middelsten grooten steen (lett. *b*), de hoogte hebbende van 1,3 meter, bij eene breedte van 0,95 meter en eene dikte van 0,7 meter, bemerkt men een onduidelijk opschrift in Kawi-karakters; terwijl op den derden grooten (lett. *c*), die bij gelijke hoogte en breedte, als lett. *a*, slechts 0,4 meter dik is, een paar concentrische lijnen, waarvan de binnenste cirkelvormig is, zigtbaar zijn. Alle bestaan uit *trachyt*. Nabij deze steenen en den oostelijken muur, staat een oude Kataping-boom (*Terminalia catappa*), en tegenover hem, aan het westeinde van het plein, bevinden zich eenige grafheuvels, *Koeboer-radja* (Konings-graven) genaamd, waarvan de plaats haren naam ontleent.

Onder die graven is er een, door ons fig. 3 afgebeeld, gelijk gezegd wordt, van een' groot vorst. Het vertoont eene bijkans vierkante aarden verhooging van ongeveer 15 voet lengte bij iets mindere breedte, en welker hoofdrigting O. en W. is. De kanten zijn omtrent 3 voeten hoog, met riviersteenen opgetrokken en boven op het graf staan vier steenen, drie aan het westelijk en één aan het oostelijk gedeelte. Op dien, welke het noordwestelijkst staat, vindt men een opschrift, waarvan wij beproefd hebben eenige letters te kopiëren (zie fig. 4), ofschoon het schrift reeds veel had geleden. Van de in de omstreken wonende Maleijers wist ons niemand eenige nadere geschiedkundige bijzonderheid betrekkelijk dit

---

[1] Letterlijk: steenen van het bovenste der zon.

grafplein mede te deelen. Alleen zeide men ons, dat eertijds de hoofden van Limakaoen gewoonlijk hunne vergaderingen daar hadden gehouden, maar dat zulks tijdens de heerschappij der Padri's verboden was geworden en ook nu niet meer plaats vond. De Padri's zouden ook op verscheidene plaatsen soortgelijke overblijfselen van oudheid vernietigd hebben.

PLAAT VIII—X.

Een klein uur gaans, ten O. van Koeboer-radja, ligt het dorp Batoesangkar, dat zijnen naam verkregen heeft van eenige rotsen in het naburig gebergte, die, vol gaten en spleten, er bijna uitzien als eene vogelkooi (*sangkar*). Bij dit dorp is het fort van der Capellen gelegen. Op geringen afstand oostwaarts van daar verheft zich, in de hoofdrigting Z. en N., eene kleine keten van bergen, waarvan de zuidelijke toppen de in de Maleische overleveringen vaak voorkomende namen van Boekit Batoe patah en Boekit Bongsoe dragen. Langs de westzijde dezer bergen stroomt de Batang Selo. Aan de overzijde dezer rivier, op den voet van den Boekit Bongsoe, is het aanzienlijke en palmrijke dorp Pagarroejong gelegen, waarin de laatste *Jang di Pertoewan* of regerende vorst van Menangkabo zijnen woonzetel had. De weg naar zijne woning is met riviersteenen gestraat. Zij ligt binnen een ruim vierkant plein, dat van een' lagen muur omgeven is, in het N. O. gedeelte van hetzelve. Het is een even merkwaardig, als voor deze streken zeer fraai, wij zouden haast willen zeggen koninklijk, huis. Zijne lengte bedraagt ruim 60 voet, zijne diepte ongeveer 36, en zijne hoogte, met het dak, omtrent 30 voet. De voorzijde, die naar het W. is gekeerd, is met allerlei snijwerk versierd en zeer bont, zwart, rood en wit, geschilderd. In zijne gedaante komt het voor het overige met de andere Maleische huizen overeen: het staat eenige voeten boven den grond op palen, doch is geheel van hout vervaardigd en heeft vensters. Het dak is met de zwarte, bastachtige stof (*indjoek*) van de aren- of suikerpalm gedekt; loopende zijne holle nok in vier lange, hoornvormige punten uit, die met strooken tin bekleed

zijn. Langs een' overdekten houten trap komt men in een ruim vertrek, in hetwelk verscheidene kamertjes uitkomen, alsmede de deur van een achterhuis. Vóór het woonhuis staan twee rijstschuren, op hooge palen en, even als het eerstgemelde, bont geschilderd, met snijwerk versierd en van lange, met tin bekleede horens op de hoeken der gevels voorzien. Eenige passen voor deze rijstschuren staan twee hooge platte steenen, voor elk van welken een andere platte steen op den grond ligt. Zij staan op korten afstand van elkander verwijderd, in eene Z. Z. O. rigting en met de voorzijde naar het N. O. gekeerd. De inlanders noemen ze: *Batoe kasor ka-doedokh-an Toewankoe Sati Pagarroejong*, d. i. bultzaksteenen, zitplaats van Toewankoe Sati van Pagarroejong. Zij bestaan uit hetzelfde eigenaardige *zandsteen* of *graauwwakke-achtige conglomeraat*, waaruit het naburig gebergte grootendeels is te zamengesteld.

De N. Westelijk staande steen, Pl. VIII, fig. 1, is 2 meter hoog, 1,2 meter breed en 0,25 meter dik. Hij bevat het opschrift Pl. IX, dat, even als alle door ons hier medegedeelde afteekeningen, door den overledenen teekenaar van Oort, naar eenigzins verkleinden maatstaf, zoo goed mogelijk gekopieerd is geworden. De liggende steen is 2,2 meter lang, 1 meter breed en slechts 0,2 meter dik. De schriftkarakters zijn hier eenigzins anders, als van den staanden steen. Wij deelen ook dit opschrift, Pl. X, in zijn geheel mede.

Op den anderen, of meer Z. O. staanden steen (Pl. VIII, fig. 2), was het opschrift reeds zoo verweerd en onduidelijk geworden, dat het volstrekt onmogelijk was, er iets van te kunnen kopiëren. Daarenboven was de rand om de aangestipte ruit in het midden wit gekalkt. De hoogte van dezen steen bedroeg 1,6 meter, zijne breedte 0,5 meter en zijne dikte 0,2 meter. De daarvoor liggende was geheel glad van boven.

Over fig. 3 van Pl. VIII, zullen wij later handelen.

Niet ver bewesten Pagarroejong, nabij den regter oever der rivier Selo, zagen wij in een *sawah* of bewaterd rijstveld, een steenen beeldje, waaraan het achterhoofd en de armen ontbraken. Het lijf, de hoogte hebbende van ruim één meter, was vrij goed geproportioneerd en met zorg behouwen, zijnde het op de schouders en in den nek met eenig ver-

heven werk versierd. Het scheen een mannelijk beeld voor te stellen, dat de inlanders met den naam van *Saliawa* [1] bestempelen. Dit is voor het overige het eenige steenen beeld, door ons op Sumatra waargenomen.

Alvorens wij Pagarroejong geheel verlaten, willen wij nog even de begraafplaats van de vorstelijke familie bezoeken, alhoewel daar geene oudheden, in den eigenlijken zin, aanwezig zijn. Doch de beschrijving van deze nieuwerwetsche vorstelijke rustplaats, indien wij haar zoo mogen noemen, kan eensdeels tot vergelijking strekken met de schildering, door ons van Koeboer-radja gelevert, terwijl het van den anderen kant niet onbelangrijk zal geacht worden, met een paar regels het oord geschetst te zien, waar de laatste regenten van Menangkabo ter aarde werden besteld.

Deze begraafplaats ligt ten Z. van het dorp, een paar honderd schreden slechts van het vorstelijke woonhuis verwijderd. Het is een vierkant plein, van ongeveer honderd voet middellijn, en waarover een groote, prachtige Waringinboom (*Ficus benjamina*) koelte verspreidt. Men ziet daar een aantal grafheuvels van onderscheidene grootte, op de meeste van welke verschillend gevormde steenen prijken. Alleen op het graf van den voorlaatsten Jang di Pertoewan (de laatste werd door ons bestuur in 1834 naar Batavia verbannen), staat een klein zeshoekig houten koepeltje, dat rijkelijk met snijwerk versierd en bont geschilderd is. Hier leggen de inlanders vaak offeranden neder, waarbij zij gewoonlijk het een of ander aan den geest des overledenen verzoeken.

PLAAT XI.

Van Pagarroejong voert de weg in eene O. Z. O. rigting naar Soerohaso. De afstand tusschen deze beide dorpen is slechts een klein uur

---

[1] Vermoedelijk te zamengesteld uit de Sanskritwoorden *sali*, rijst, en *awa*, bewaren, beschermen, verdedigen; ofschoon het laatste woord tevens doet denken aan het Maleische *awa*, ligchaam, persoon.

gaans. Soerohaso ligt in een dal, van kleine bergen bezoomd, onder welke de Boekit Soerohaso zich ongeveer 800 voet boven den dalbodem verheft. Het dorp is, even als Pagarroejong, omgeven van rijstvelden, die door een paar beken besproeid worden, welke hare uitwatering in de Batang Selo hebben; de laatste stroomt niet ver ten Z. van daar, langs den voet der bergen. Te Soerohaso woont, sedert omstreeks het jaar 1680, ean zijtak van het regerende huis van Menangkabo. Het was voorheen een groot en bloeijend dorp, dat vele fraaije huizen bezat; doch ten gevolge van zijn hevigen en lang volgehouden wederstand tegen het gezag der dweepzieke Padri's, zijn door dezen, bij herhaalde aanvallen, de meeste huizen verbrand en verwoest geworden. Thans heeft dit dorp een vervallen en armoedig aanzien. De meeste kleine bamboeshuizen, met Alang-alanggras gedekt, staan onder eene menigte Kokos-, Pinang-, Mangga- en andere vruchtboomen verspreid. Een modderige weg leidt naar binnen tot de *Pasar* of marktplaats, zijnde een groot plein met verscheidene reusachtige Waringins. Van daar gaat regtsaf een pad naar de woning van den Toewankoe, welke in een houten, maar weinig aanzienlijk huis bestaat. Voor hetzelve strekt zich eene oneffene grasvlakte uit, aan den oostkant van welke twee groote Mangga-boomen staan, onder welker lommer zich eene, van rivierstammen omgorde, aarden verhooging bevindt, iedere der vier zijden van 5,5 meter lengte, en waarop de zoogenaamde *Batoe Soerohaso* zijn gelegen. Er zijn twee zulke steenen, die O. N. O. en W. Z. W. naast elkander liggen, en door de inboorlingen, als gedenkstukken uit de voorouderlijke tijden, zeer in eere worden gehouden (zie fig. 1). De westelijke (lett. *a*), bijna de gedaante hebbende van een' doorgesneden teerling, is 1,3 meter lang en breed, en 0,8 meter hoog. Hij is aan twee kanten, de west- en de zuidzijde, beschreven, van welk opschrift fig. 2 eene getrouwe kopij, doch naar verkleinden maatstaf, vertoont. — Op den daar naast liggende, kleineren steen (lett. *b*) bespeurt men geene schriftteekens. Beide bestaan voor het overige uit *trachyt*.

Nog een andere "beschreven steen" vindt men buiten het dorp, niet ver van de rivier Selo. Daar, namelijk, ontwaart men eenen vierkanten kuil in den grond, van 4—6 voet diepte, terwijl zijne lengte

50 en de breedte ongeveer 36 voet beslaat. Deze kom is van een' keisteenen muur, als eene borstwering, en van eene 14—16 voet diepe gracht omgeven, die echter, even als de vijverachtige kom, droog is. Nagenoeg in het midden der laatstgenoemde, steekt een langwerpige steen, ter hoogte van bijna 4 voet, eenigzins schuins boven den grond, met de vlakke zijde naar het O. gekeerd. Hier ziet men een half verweerd opschrift, welks karakters geheel overeen schijnen te komen met die op den steen binnen het dorp en van den grooten, regtstandigen te Pagarroejong. Een voet of drie vóór hem ligt een platte steen, van omtrent 3 voet middellijn, op den grond, die welligt eens tot offersteen heeft gediend. Ook deze steenen bestaan uit *trachyt*. Volgens het zeggen der inlanders zouden zij van den Boekit Gompah herwaarts gebragt zijn geworden. Vroeger zou daar eene moskee gestaan hebben, welke door de Padri's werd verbrand; doch het geheel heeft veeleer het aanzien van eene oude inlandsche schans.

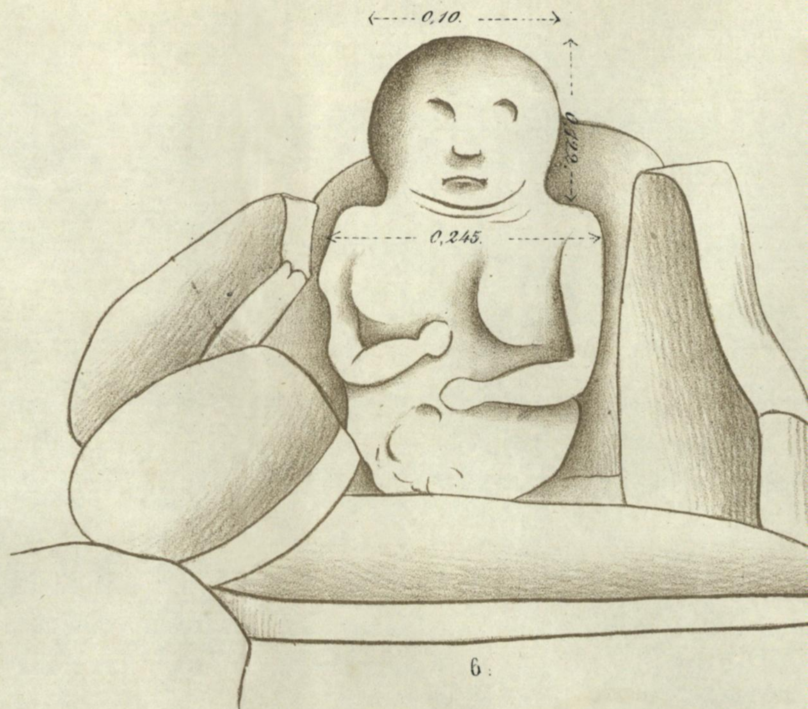
Hiermede zijn alle de door ons in Tanah-datar waargenomen oudheden vermeld, en wij hebben thans alleen nog gewag te maken van eene steenen terrine of kom, eene groote dagreis ten O. van daar, bij het dorp Soempoer gezien, en door ons Pl. VIII, fig. 3, afgebeeld. Deze kom is ovaal van vorm, 0,62 meter lang, 0,34 meter breed en 0,28 meter hoog. Zij bestaat uit *graniet* of *syeniet*, waarvan echter de oppervlakte reeds sterk is ontbonden: een bewijs van den hoogen ouderdom van dit voorwerp. De inlanders verhalen, dat zekere Jang di Pertoewan Sati, een bloedverwant van den vorst van Pagarroejong, welke te Soempoer zijnen woonzetel had gevestigd, deze kom steeds gebruikt had om er zijne voeten in te wasschen. Welligt is deze Toewan Sati dezelfde geschiedkundige held, waarvan wij reeds bij Pagarroejong gewag hebben gemaakt.

Te Soempoer werd ons echter verteld, dat voor zeer langen tijd een Javaan zich daar had nedergezet, die later, onder den titel van Datoe Tanah Batoe, een magtig opperhoofd was geworden. Zijn graf, een terrasvormig heuveltje, waarop eenige oude Mangka-boomen staan, werd ons aan den oever der rivier Soempoer aangewezen. Over het geheel zijn de mondelinge en schriftelijke overleveringen omtrent Javanen, die oudtijds, hetzij regtstreeks van Java, hetzij van Palembang, doch steeds

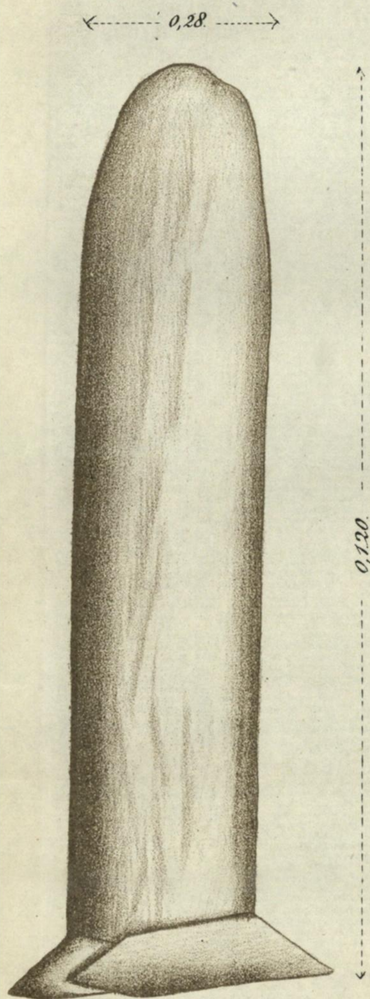
van de oostkust uit, langs de rivieren Indragiri en Kampar, naar Menangkabo zijn gekomen, geenszins schaarsch. Welligt kunnen de door ons meêgedeelde opschriften van Pagarroejong en Soerahaso daaromtrent eenig nieuw licht verspreiden, wanneer zij ontcijferd worden. Dit moeijelijke en belangrijke werk moeten wij echter aan de geleerden van het vak overlaten. Wij kunnen van onzen kant slechts bouwstoffen leveren; zij zijn ongetwijfeld gebrekkig, doch wij hebben gedaan, wat ons mogelijk was.

NB. Met de letters C. L., onder verscheidene aanteekeningen, is de naam van den heer Dr. C. Leemans, Directeur van 's Rijks Museum van Oudheden te Leyden, bedoeld, aan wien dit stuk, vóór de uitgaaf, was ter lezing gegeven.

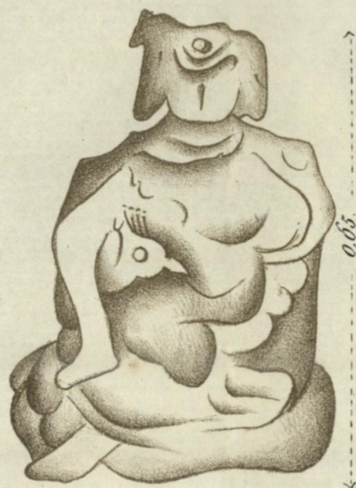
JAVA

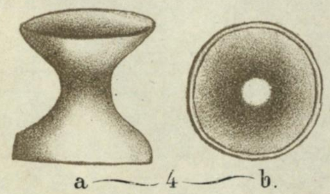
6.

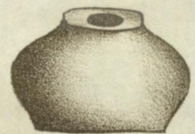
2

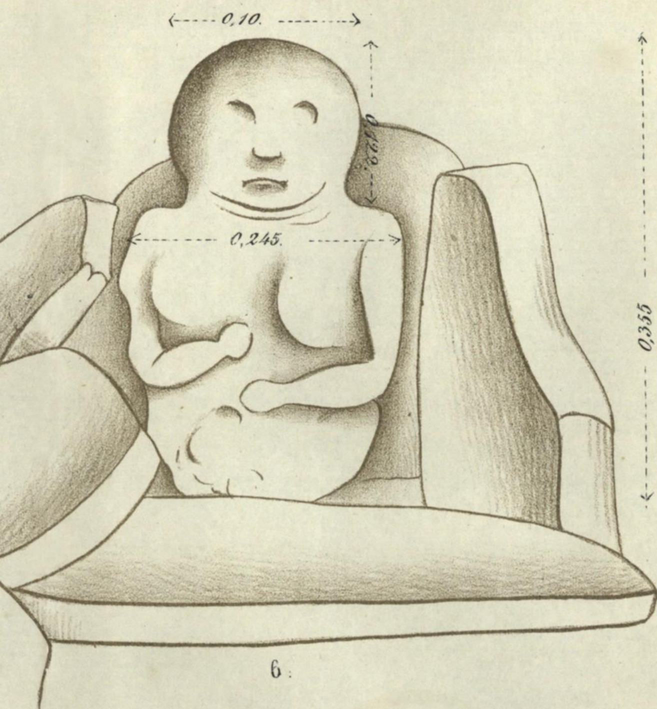
1.

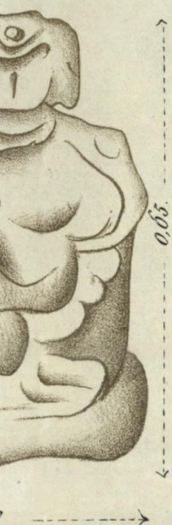
3& 4 ¼ *van de oorspr. grootte.*

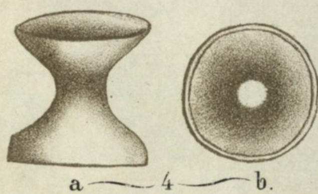

3.

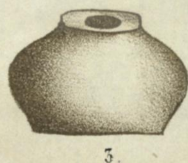
6.

a — 4 — b.

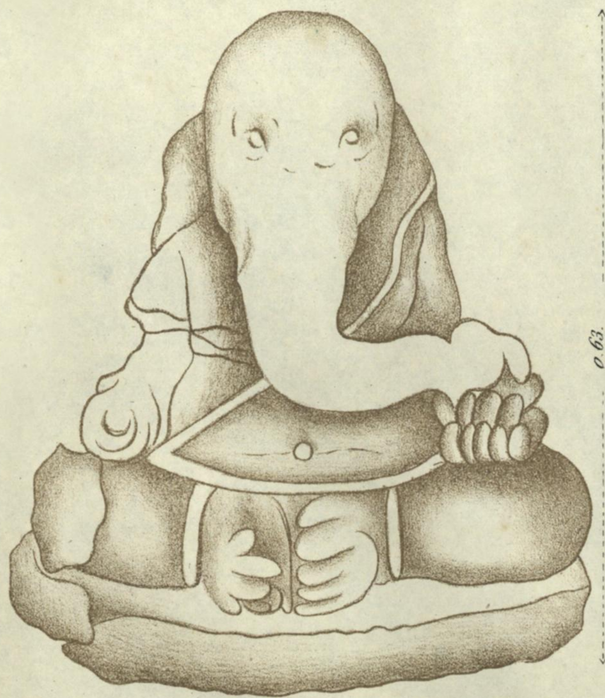
3 & 4 ¼ van de oorspr. grootte.

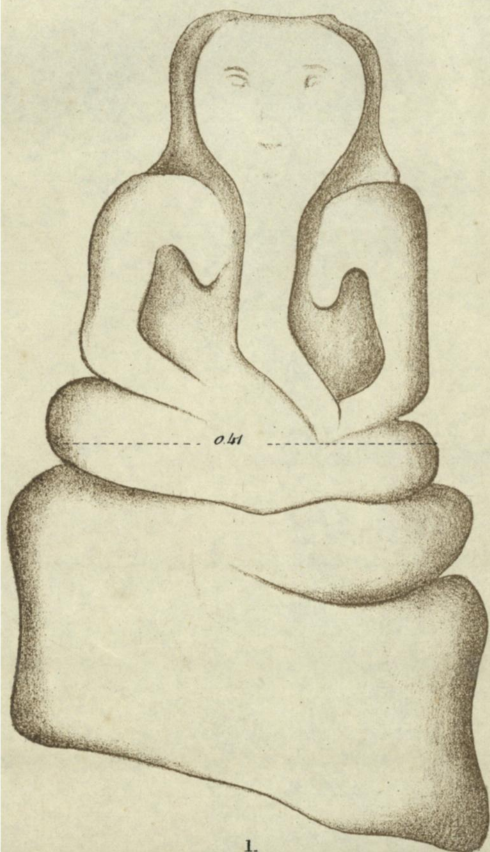
3.

5.

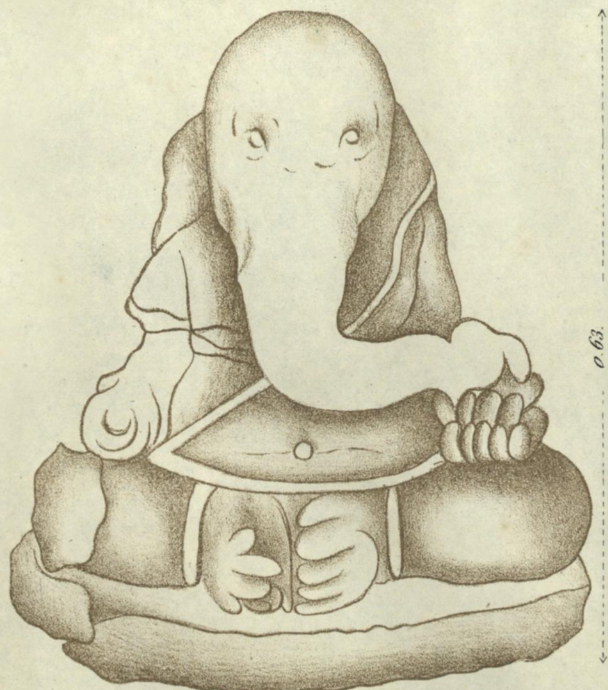

3.

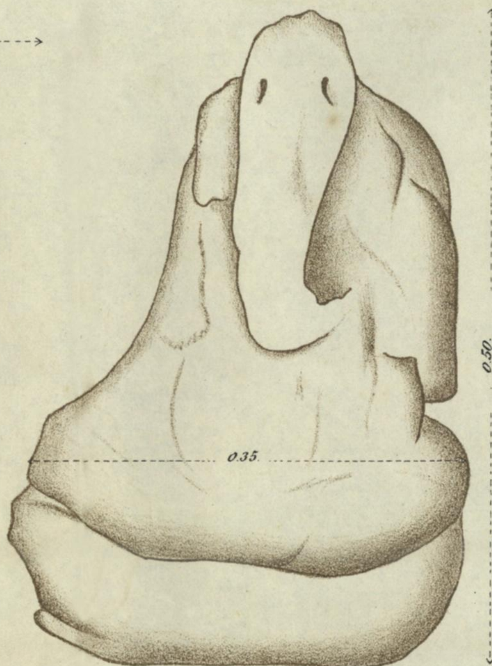
1.

0.58.

3.

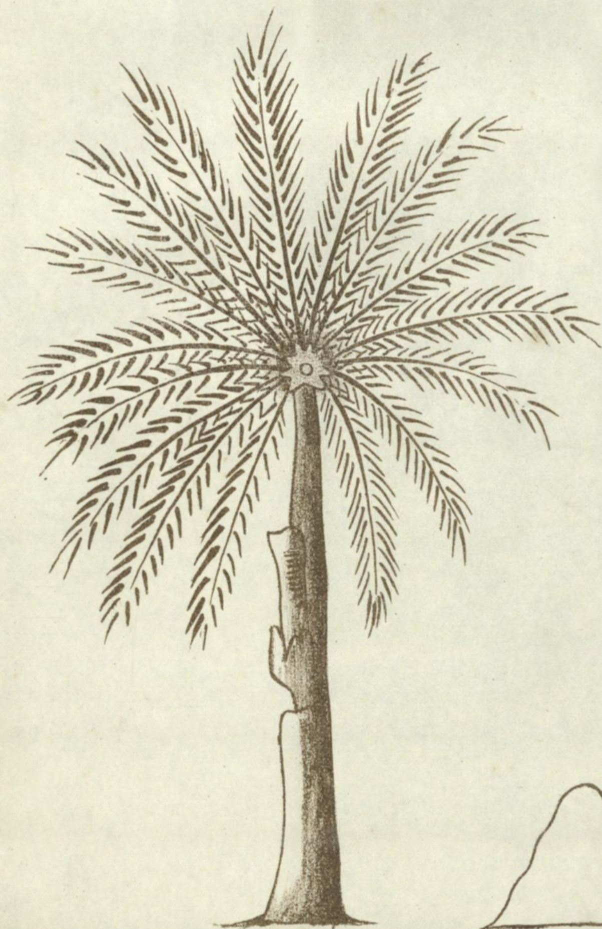

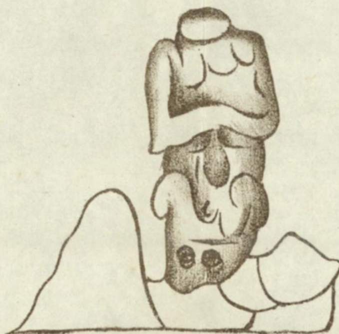
2.

1.

5.

4.

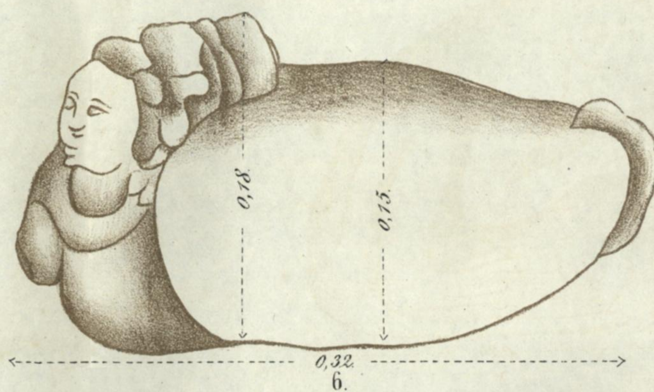
1.

2.

JAVA

5.

6.

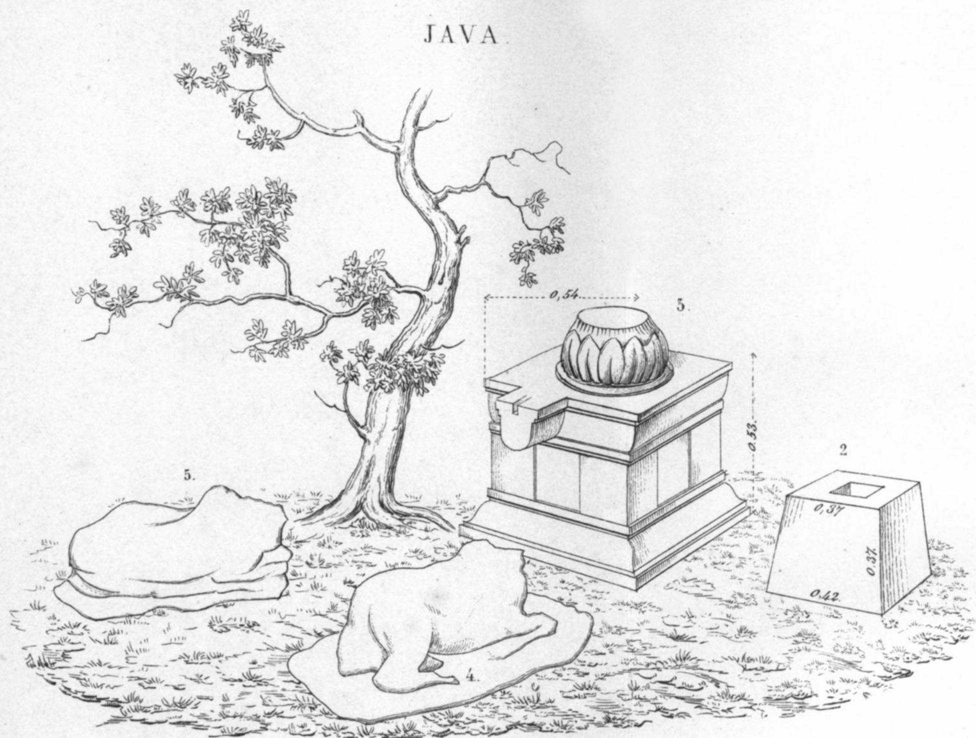

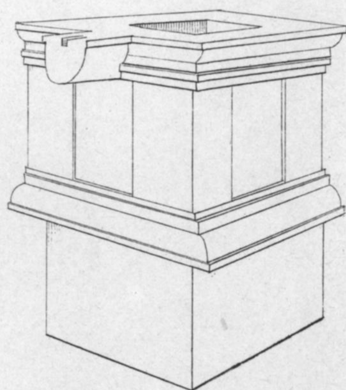
2.

3.

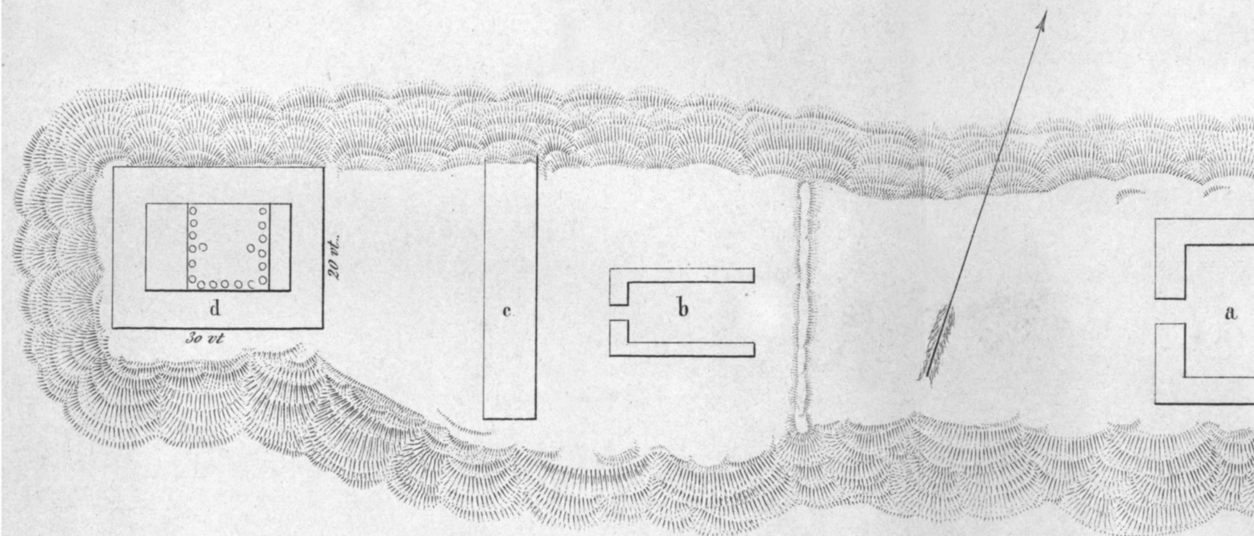
JAVA.

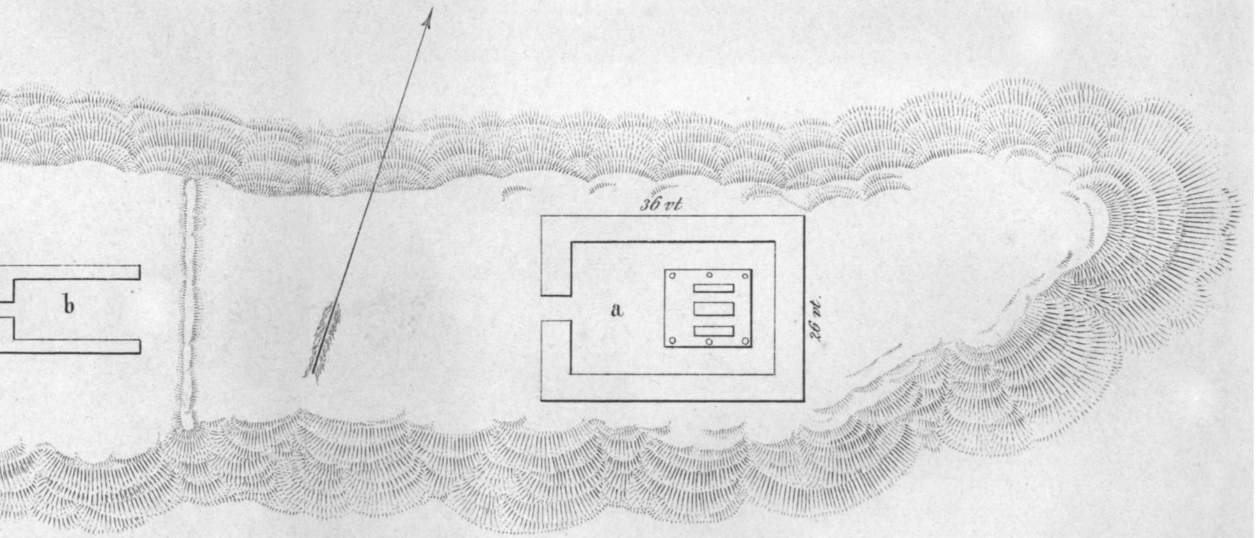
Lith. v. T. Hooiberg, Leiden.

JAVA

T. Hoviberg, Lith. Leiden.

JAVA

T. Hooiberg, Lith. Leiden.

JAVA

P.v. Oort ad nat delt

Lithogr. T. Hooiberg, Leiden.

3.

2.

T. Hooiberg, Lith. Leiden.

SUMATRA

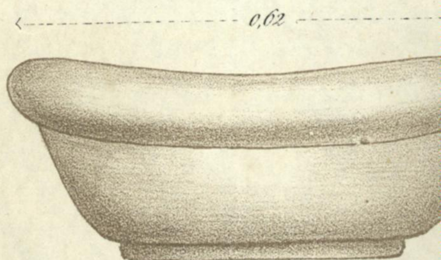

3.

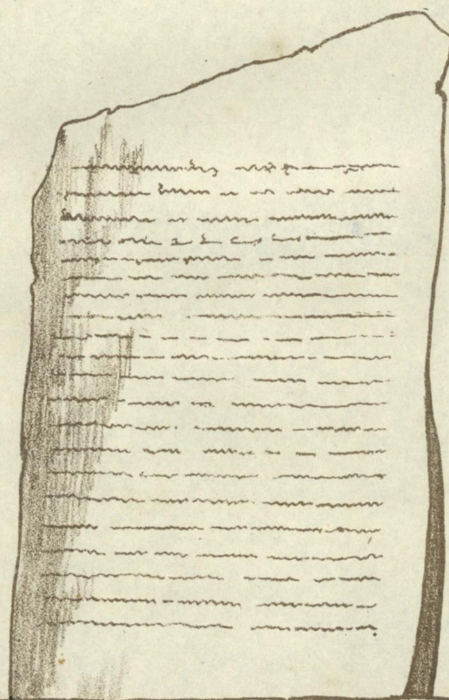

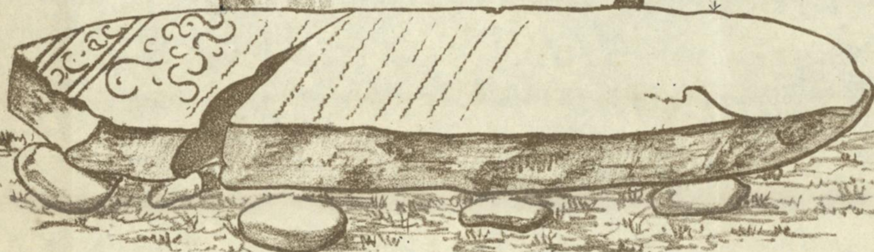
2.

T. Hooiberg, Lith. Leiden.

3

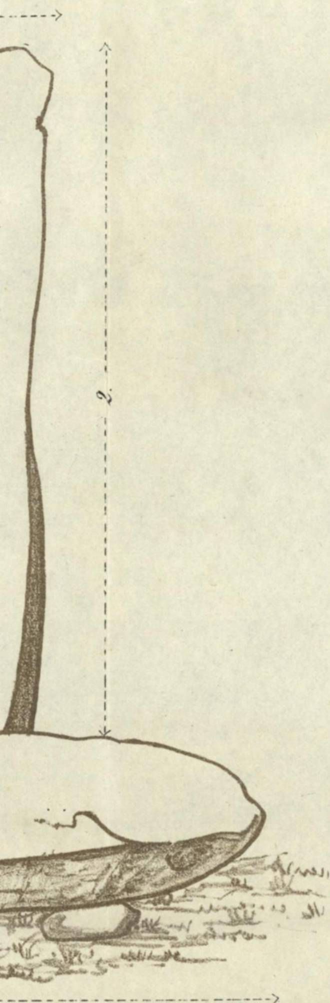

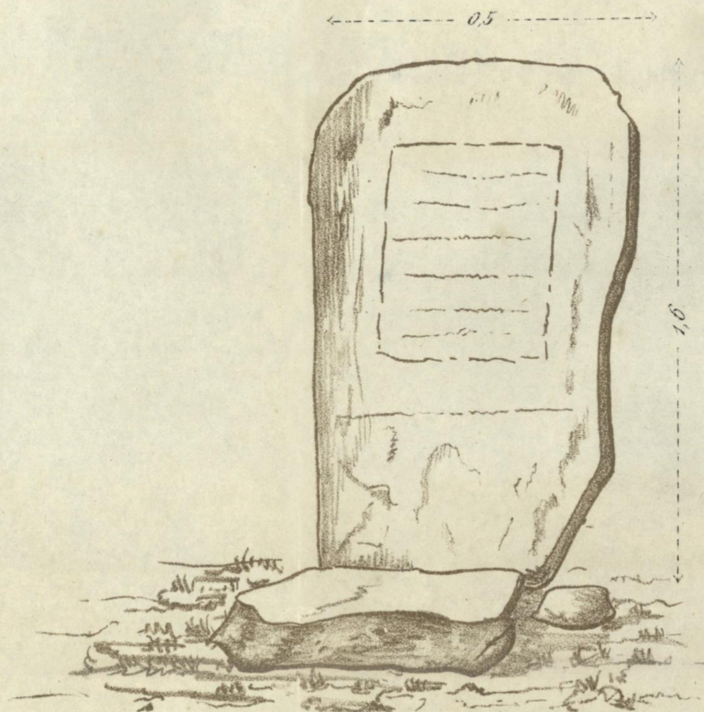

2.

3

1.

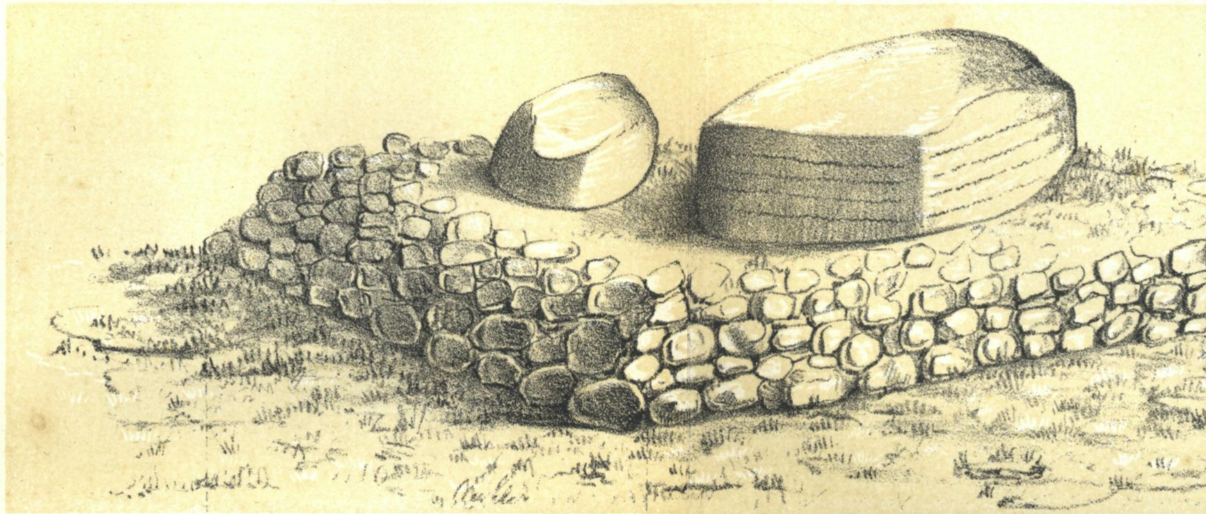
T. Hooiberg, Lith. Leiden.

T.Hooiberg, Lith. Leiden.

SUMATRA.

T. Hooiberg, Lith. Leiden.

SUMATRA.

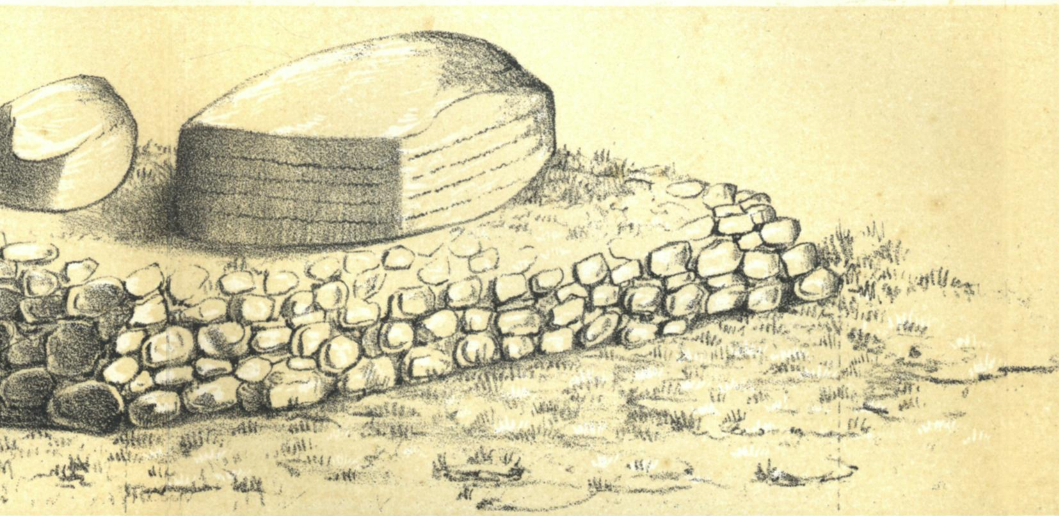

1.

2.

T.Hooiberg. lith. Leiden.

SUMATRA.

5.5

1.

2.

T.Hooiberg lith. Leiden.